

Kalıcı Çözüm Türü Olarak Gönüllü Geri Dönüş ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alanlar Bakımından Türk Hukukundaki Düzenlenme Şekli^(*)

Voluntary Repatriation as a Durable Solution and Its Regulation Type of Turkish Law in Terms of Temporary Protection

Arş. Gör. Cansu KAYA^(**)

Öz

Uluslararası hukukta mültecilerin sürekli olarak statüsünün devam etmesi istenen bir durum olmamıştır. Bu sebeple, BMMYK Tüzüğünde uluslararası korumanın kalıcı çözüm türlerinden birisi ile sona ermesi gerektiği belirtilmiştir. Klasik anlamda kabul edilmiş kalıcı çözüm türleri gönüllü geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yerel entegrasyondur. Bu üç çözüm türünün uygulanması bakımından devletleri bağlayıcı herhangi bir metin olmadığı gibi aralarında hiyerarşik bir sıralama da yoktur. İlgili kişi ve dönemin şartlarına en uygun olan çözümün uygulanması esastır.

Gönüllü geri dönüş, menşe devleti terk etmeye sebep olan şartların sona ermesinin ardından kişilerin kendi istekleriyle geri dönmesidir. Tarihte çokça uygulaması olan geri dönüşün, tam anlamıyla kalıcı ve çözüm olarak nitelendirilebilmesi için belli şartların gerçekleşmesi gerektiği doktrinde savunulmaktadır. Öte yandan geri dönme sürecinde ev sahibi devletin geri gönderme yasağını ihlal etmeme yükümlülüğü de devam etmektedir. Bu çalışmada, geçici koruma uygulaması bakımından gönüllü geri dönüş çözümünün nasıl olabileceğine dair doktrindeki görüşler, uluslararası düzenlemeler ve tarihteki uygulamalar anlatıldıktan sonra, konunun Türk hukukunda nasıl düzenlendiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kalıcı Çözüm Türleri, Gönüllü Geri Dönüş, Geri Gönderme Yasağı, Geçici Koruma, Yabancılar Hukuku.

Abstract

In international law, there has not been a case where the status of refugees should be maintained continuously. For this reason, UNHCR Charter states that international protection should end with one of the durable solutions. The conventionally accepted types of durable solutions are voluntary repatriation, resettlement and local integration. There is no text binding on states in terms of the implementation of these three types of solutions. There is no hierarchical sort between these types of solutions. It is essential to apply the most appropriate solution to the person and conditions of the period.

(*) Makalenin editörlüğe gönderildiği tarih: 04.08.2019. Birinci hakeme sevk tarihi: 06.08.2019. Raporun birinci hakemden dönüş tarihi: 21.08.2019. İkinci hakeme sevk tarihi: 06.08.2019. Raporun ikinci hakemden dönüş tarihi: 08.10.2019.

(**) Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı,
E-posta: cansu_k@anadolu.edu.tr,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-5997-9597>.

Voluntary repatriation of these types of solutions is the voluntary repatriation of persons upon the expiry of the circumstances leading to the abandonment of the state of origin. In the doctrine, it is argued that certain conditions must be fulfilled in order to qualify the return, which has many applications in history, as permanent and solution. On the other hand, in the process of return, the host state still has to comply with the principle of non-refoulement. In this study, after discussing the views in the doctrine, international regulations and historical practices in terms of how voluntary repatriation can be done in terms of temporary protection practice, how the issue is organized in Turkish law is examined.

Keywords

Durable Solutions, Voluntary Repatriation, Non Refoulement, Temporary Protection, Law on Foreigners.

GİRİŞ

Kişinin sınırları içinde yaşadığı devleti terk edip, başka bir devlete sığınması tarih boyunca yaşanmıştır. Geçmişten günümüze bu durum çeşitli sebeplerle meydana gelmektedir. İç karışıklıklar, savaşlar ve hatta iklim şartları sebebiyle insanlar yaşadıkları yerleri, evlerini terk edip başka topraklara gitmek zorunda kalmaktadırlar. Zor durumda kalıp, hayatta kalma mücadelesi veren bu kişilere diğer devletler kimi zaman kendi istekleri, kimi zaman da devletlerarası antlaşmaların zorunlu kılması sebebiyle kapılarını açmaktadırlar. Tüm bu aşamaların sonunda, ulaşılmak istenen amaç, evini terk etmek zorunda kalan insanların onurlarını zedelemeyecek şekilde insanca yaşamalarını sağlamaktır. Tarihsel süreçte, zaman içinde benimsenen bu amacı tek bir devletin yüklenemeyeceği kabul edilmiş ve uluslararası alanda bu amacın sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Başlangıçta, ülkesinden kaçan kişilere olay odaklı yaklaşım geçici olarak yaşamlarını sürdürebilecekleri alan sunmayı amaçlayan bu çalışmalar, zamanla daha kapsamlı hal almaya başlamıştır. Bu doğrultuda, milletlerarası antlaşmalar imzalanmış ve yalnızca bu kişilerin geçici olarak yaşamlarını sürdürmelerinden ziyade, uzun vadede kendilerine kalıcı bir çözüm sunmak amaçlanmıştır. Çünkü kişinin uzun süren sürgün hali hem kendisi hem de içinde bulunduğu devlet için belirsizliğe ve güvencesizliğe, dolayısıyla her iki taraf için de sorunlara yol açmaktadır. Bunun bir an önce sona ermesi için üç kalıcı çözüm (*durable solutions*) türü kabul edilmiştir. Bunlar gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*), yeniden yerleştirme (*resettlement*) ve yerel entegrasyondur (*local integration*).

Bu çalışmanın amacı, üç kalıcı çözüm türünden birisi olan gönüllü geri dönüşün, Türk hukukunda nasıl düzenlendiğini ve uygulanma şartlarını anlamaya çalışmaktır. Konuyu en temel düzenleyen kaynak olarak 2014 tarihinde yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda (YUKK)¹ yer alan düzen-

¹ RG, T.11.03.2013, S.28615.

lemeleri anlamak adına öncelikle uluslararası alanda gönüllü geri dönüş çözümünün nasıl düzenlendiği anlatılacak, yabancı doktrinde bu çözümün uygulanma şartlarına dair görüşlerden bahsedilecek ve tarihte bu çözümün uygulanması ve sonuçları aktarılacaktır. Sonrasında da Türk hukukunda gönüllü geri dönüş çözümünün nasıl düzenlendiği ve uygulanma şartları karşılaştırmalı hukuk ve doktrinde yer alan görüşler ışığında incelenecektir. Ancak konunun çok detaylı olması ve bir makaleden daha geniş kapsamlı incelenmesi gerektiği için bu çözüm türü ancak geçici koruma kapsamında yer alan kişiler bakımından incelenecektir. Çalışma bu amaçla ilerlerken karşılaşılan en önemli sorunsu, özellikle milletlerarası antlaşmaların ve doktrinin çalışma konularının çoğunlukla mülteci statüsüne sahip kişiler için yapılmış olmasıdır. Bu sebeple giriş kısmında, mülteci hukukunda en önemli belge olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşmesi'nde² (1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi) yer alan düzenlemelerin ve doktrinde yapılan açıklamaların geçici koruma statüsü sahipleri için de yapılıp yapılamayacağına açığa kavuşturulması gerekmektedir. Her ne kadar geçici koruma ile ilgili "Yurdundan Ayrılmaya Zorlanmış Kimselerin Kitleli Sığınma Durumunda Geçici Koruma Sağlamak İçin Asgari Standartlar Hakkında ve Üye Devletler Arasında Bu Tür İnsanları Ülkeye Kabul Etmesi ve Sonrasında Bunun Sonuçlarına Katlanması Çabalarında Denge Sağlayacak Önlemler Hakkında 2001/55 sayılı AB Konsey Yönergesi"³ (AB Geçici Koruma Yönergesi) ve Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından Geçici Koruma Rehberi⁴ yayımlanmış olsa da söz konusu belgeler bağlayıcılık arz etmemektedir. Elbette AB Geçici Koruma Yönergesi, Türk hukukunda geçici koruma statüsü kapsamında yer alan kişilere ilişkin yapılan düzenlemelerde etkili olmuştur. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ise alanda hâlâ etkililiğini korumaktadır. Konu doktrinde de tartışılmıştır.⁵ Öncelikle, herkese tanınan hak ve özgürlükler geçici koruma statüsü sahiplerine de tanınacaktır.⁶ Doktrindeki görüşe göre, tıpkı sığınmacılar gibi geçici koruma statüsü sahipleri de, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi'nde yer alan mülteci tanımını sağlasın veya sağlamasın, Sözleşme'de yer alan bazı haklardan ya-

² RG, T.05.09.1961, S.10898.

³ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof, OJ L.212/12, 07.08.2001. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:212:0012:0023:EN:PDF>, E.T.: 29.07.2019.

⁴ UNHCR (2014). Guidelines on Temporary Protection and Stay Arrangements. <https://www.unhcr.org/protection/expert/5304b71c9/guidelines-temporary-protection-stay-arrangements.html>, E.T.: 29.07.2019.

⁵ Neva Övünç Öztürk, "Geçici Korumanın Uluslararası Koruma Rejimine Uyumu Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017, C.66, S.1, ss.201-263.

⁶ Öztürk, a.g.m., s.234.

rarlanabilecektir.⁷ BMMYK da belli haklar konusunda benzer kararlar almıştır. Çalışmada karşılaştırmalı hukuk anlatılırken bu hususa ilişkin açıklamalar yapılacaktır. Öte yandan bu husus, Türk hukuku bakımından YUKK'ta ve Geçici Koruma Yönetmeliği'nde⁸ (GKY) açıklığa kavuşturulmuştur. YUKK'ta uluslararası korumanın tanımı yapılırken geçici koruma kapsamında yer alan kişiler sayılmamış ve konunun detayları GKY'de düzenlenmiştir. Bu durumda, Türk hukukunda kural olarak uluslararası koruma kapsamında yer alanlar için yapılan düzenlemeler, geçici koruma kapsamında yer alanlar için uygulanmazken, yabancılar için getirilen düzenlemeler geçici koruma kapsamında yer alanlar için uygulanabilecektir.⁹

Gönüllü geri dönüş çözüm türünün geçici koruma kapsamında yer alan kişiler bakımından incelenmesi oldukça güncel ve tartışılması gereken konulardandır. Çok yönlü ve bir yanıyla da planlandığı dönemin konjonktürüne bağlı olan bu konunun yalnızca hukuki boyutu sınırlı olarak ele alınmaya çalışılacaktır. Konunun hukuki boyutu ele alınırken, statüye bakılmaksızın herkese tanınan insan haklarının yer aldığı düzenlemelere de konuyla ilgili olduğu müddetçe yer verilecektir.

1. KALICI BİR ÇÖZÜM TÜRÜ OLARAK GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

A. Genel Olarak Kalıcı Çözüm Türleri

Tarih boyunca devletlerin yaptıkları savaşlar sırasında ve sonucunda çok sayıda sivil hayatta kalabilmek için ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemlerde ülkelerini terk eden kişiler başka devletlerin inisiyatifleri dâhilinde kabul edilmişlerdir. Bir başka devlet tarafından bu kişilere sağlanan koruma, genelde o dönemki sıkıntıları gidermeye yönelik ve bir standardı olmayan uygulamalar olmuştur. Ancak özellikle Yirminci Yüzyılda yaşanan iki büyük savaş sonrasında Avrupa'daki kitlesel ve dağınık göçler, geçici çözümler yerine standardı ve belli oranda bağlayıcılığı olan düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. Milletler Cemiyeti 1921 senesinde Rus Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik Ofisini Dr. Fridtjof Nansen Komiserliğinde kurduktan sonra mültecilerin hukuki statüsünün belirlenmesi ve ev sahibi ülkelerde istihdam edilmeleri veya ülkelere geri dönüşlerinin düzenlenmesi konusunda çalışmalar yapmıştır.¹⁰ İkinci

⁷ James C. Hathaway/R. Alexander Neve, "Making International Refugee Law Relevant Again: A Proposal for Collectivized Solution-Oriented Protection", *Harvard Human Rights Journal*, 1997, vol.10, s.158'den aktaran Öztürk, *a.g.m.*, s.234.

⁸ RG, T.22.10.2014, S.29153.

⁹ Öztürk, *a.g.m.*, s.242.

¹⁰ Elif Uzun, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı", *Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri, Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, C.2, S.2, ss.60-85, s.63.

Dünya Savaşı sona erene dek çeşitli organizasyonlar tarafından mülteci sorununa dönemselsel çözümler aranmışsa da¹¹ asıl sorunun sistematik bir şekilde ele alınması Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde gerçekleşmiştir. 1950 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, uluslararası korumayı sağlamak ve mülteci sorunlarına kalıcı çözüm bulmak adına BMMYK'yı kurmuştur.

1950 yılında BMMYK kurulduğunda, Tüzüğü'nün ilk maddesinde kalıcı çözümler düzenlenmiştir.¹² Tüzükte yer alan ifade şu şekildedir:

"... Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri, Birleşmiş Milletler'in nezareti altında, bu Tüzüğü'nün kapsamı içine giren mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve bu tür mültecilerin gönüllü olarak geri dönüşlerini ya da onların yeni ülkelerinin toplumları ile kaynaşmalarını hızlandırmaları için Hükümetlere ve ilgili hükümetlerin onay vermesi koşuluyla özel kuruluşlara yardım ederek mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler aramak görevini üstlenecektir."

Tüzükte yer alan ifadeden anlaşıldığı üzere, kalıcı çözümün sağlanmasında BMMYK'nın görevi iki aşamalıdır. Birinci aşamada mülteciye yoksun kaldığı uluslararası korumanın sağlanması ilk amaçtır. İkinci aşamada ise, mülteciye uluslararası koruma sağlayan devlete yapılacak yardım ile mültecilerin kalıcı çözüme ulaşmaları gaye edinilmektedir.¹³ BMMYK, kendisine koruma sağlanan mültecinin uzun vadede, şartları uygun düştüğü ölçüde, ya menşee ülkesine dönmelerini sağlayacak, ya sığındıkları ülkeye entegre olmasını teşvik edecek ya da üçüncü bir devlete yerleştirilmesi için yardımcı olacaktır.

Bireyin yoksun kaldığı ulusal korumanın ikamesi olarak kabul edilen uluslararası koruma, ancak mültecinin kalıcı çözüme ulaşması ile sona erecektir.¹⁴ Mültecilerin yerinden edilme döngüsüne son vererek olağan şartlardaki yaşamlarına devam edebilmelerini sağlayacak çözüm yolları kalıcı çözüm (*durable solution*) yolları olarak adlandırılmaktadır.¹⁵ Geleneksel olarak benimsenmiş üç

¹¹ Devletlerin uluslararası işbirlikleri sonucu veya uluslararası organizasyonlar tarafından çalışma örnekleri için bkz.: Peter Gatrell, *The Making of the Modern Refugee*, Birleşik Krallık, Oxford Yayınevi, 2013, s.90-108; Uzun, a.g.m., ss.60-85.

¹² BM Genel Kurulu (1950). BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V). <https://www.unhcr.org/4d944e589.pdf>, E.T.: 04.08.2019.

¹³ Office of the UNHCR, *An Introduction to International Protection Protecting Persons of Concern to UNHCR Self-Study Module 1*, Cenevre, UNHCR, 2005a, s.7. <https://www.unhcr.org/publications/legal/3ae6bd5a0/self-study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons.html>, E.T.: 04.08.2019.

¹⁴ Ann Vibeke Egli, *Mass Refugee Influx and the Limits of Public International Law*, Hollanda, Martinus Nijhoff Publishers, 2002, s.16.

¹⁵ UNHCR (2005), a.g.e., s.137.

kalıcı çözüm türü gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*), yeniden yerleştirme (*resettlement*) ve yerel entegrasyondur (*local integration*).¹⁶

Her üç çözüm türünü kısaca tarif etmek gerekirse; gönüllü geri dönüş, mültecinin menşe ülkesine kendi isteğiyle geri dönmesidir. Yeniden yerleştirme, menşe devletine geri dönemeyen ancak ev sahibi ülkede de kendisine yeterli koruma sağlanamayan kişinin, kendisine koruma sağlamaya istekli bir başka devlete yerleştirilmesidir. Yerel entegrasyon çözüm türü ise bir süreçtir. Menşe devletine dönemeyen ve başka ülkeye de yerleşmeyen kişinin, ev sahibi ülkede kendine temel haklar sağlanarak kendi yaşamını idame ettirmesi amaçlanır ve devamında mülteci o ülkede yaşamını sürdürür.¹⁷

BMMYK Yürütme Komitesi 2005'te çözüm yollarının birbiri ile olan ilişkisini şu şekilde açıklamıştır:¹⁸

“... gönüllü geri gönderme, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme geleneksel kalıcı çözümlerdir ve bunların hepsi geçerliliğini ve önemli etkilerini korumaktadır. Bunlar arasından gönüllü geri dönüş, çoğunlukla hâlâ en çok tercih edilen çözüm olarak kabul edilir. Kalıcı çözüm türleri içinden, her mültecinin durumunun özel şartları dikkate alınarak kendisi için en uygunu seçildiğinde kalıcı çözümler başarılabilir.”¹⁹

Devletleri kalıcı çözüm türlerinden birisini uygulamaya zorunlu kılan herhangi bir antlaşma olmadığı gibi, bu çözümlerin arasında birbirine göre uygulanması öncelik arz eden durum da yoktur. Ülkesini terk etmek zorunda kalan kişinin, terkine sebep olan koşulların ortadan kalkması ve ilgilinin evine dönmesi, çoğu zaman akla ilk gelen ve devletlerce de en çok istenen çözüm olabilmektedir. Ancak kalıcı çözüm türünün uygulanmasında ilgili kişinin o anki

¹⁶ Neva Övünç Öztürk, *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s.33-34; Barry N. Stein, “Durable Solutions for Developing Country Refugees”, *International Migration Review Special Issue. Refugees: Issues and Directions*, 1986, C.20, S.2, ss.264-282, s.268. Kalıcı çözüm türlerinin dördü tasnifi için bkz.: James C. Hathaway, *The Refugees Under International Law*, New York, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2005, s.917 ve s.953-963; Işıl Özkan, *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2013, s.387-395.

¹⁷ Cansu Kaya, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon*, İstanbul, Oniki Levha Yayınevi, 2017, s.170.

¹⁸ Guy S. Goodwin-Gill/Jane McAdam, *The Refugee in International Law*, 3. Baskı, New York, Oxford Yayınevi, 2007, s.491; Alexandra Fielden, *New Issues in Refugee Research, Local Integration: An Under-Reporter Solution to Protracted Refugee Situations*, Cenevre, BMMYK Yayınları, 2008, s.2.

¹⁹ UNHCR, *Executive Committee Conclusion No.104 on Local Integration, Report of the 56th Session, A/AC.96/1021, 2005b*. Karara şuradan ulaşılabilir: <https://www.unhcr.org/excom/exconcl/4357a91b2/conclusion-local-integration.html>, E.T.: 31.07.2019.

şartları göz önüne alınır. Ülkesinden ayrılmak zorunda kalan kişinin ülkesinden ayrılma sebepleri hâlâ varlığını koruyorsa ülkesine dönemez. Başka bir ihtimalde de ülkesine dönemeyen ve ev sahibi ülkede de uzun yıllar yaşayan kişi artık o toplumun bir parçası olmuştur. Böyle bir durumda entegrasyon ile kalıcı çözüm sağlanabilir. Başka bir ihtimalde ise kişi ne ülkesine dönebilmekte ne de sığındığı ülkede kendisine yeterli koruma sağlanmaktadır ve başka bir devlet kendisini ülkesine almaya isteklidir. Bu durumda da yeniden yerleştirme sözü konusu olabilir. İşte tüm bu ihtimallerin hangisi, ilgili kişinin şartlarına en uygun olursa o çözümün uygulanması gerekir. Çünkü kalıcı çözümün amacı, kişinin sürgün haline bir son vermektir. Mesela 1947 yılında kurulan Uluslararası Mülteci Organizasyonu'nun temel amacı, mültecileri ve yerinden edilmiş insanları korumak ve onların yeniden başka bir ülkeye yerleştirilmesi için planlar yapmak olmuştur.²⁰ 1949 yılının ardından Soğuk Savaş dönemi etkilerini göstermeye başlayınca, ülkelerine dönmek istemeyen yerinden edilmiş kişiler, kendilerini isteyen ABD ve Orta Avrupa devletlerine yeniden yerleştirilmişlerdir.²¹

Bazı dönemlerde ise bu çözüm türlerinden birden fazlası birlikte uygulanmıştır. 1970'li yıllarda Avrupa'daki mültecilerin bir kısmı ülkelerine dönerken, bir kısmı da ev sahibi devletin toplumuna entegre olmuş ve orada yaşamını sürdürmüştür.²²

1980'li yıllarda ise daha öncesinde yaşanan ev sahibi ve sığınmacı toplum arasındaki olumlu hava bozulduğu için, bu dönemde yeniden yerleştirme ve entegrasyon çözüm türlerinin uygulanması sekteye uğramıştır. BMMYK, geri dönüşün tek insanî çözüm olduğu inancıyla sadece menşe ülkeye gönüllü geri dönüşü odaklanmıştır.²³

Yukarıda verilen örnekler de göstermektedir ki her bir çözüm türü birbirinden farklı ve önemlidir. Her somut olayda ve dönemde, koşullar ayrı ayrı değerlendirilerek hangisinin uygun olduğu belirlenmelidir. Ve elbette kalıcı çözümlerin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi, ancak devletlerin siyasi istek ve eylemleri ile olabilecektir.²⁴

²⁰ Gatrell, *a.g.e.*, s.90-91; Uzun, *a.g.m.*, s.65-66.

²¹ Gatrell, *a.g.e.*, s.97.

²² Stein, *a.g.m.*, s.265.

²³ Gil Loescher, *UNCHR at Fifty: Refugee Protection and World Politics*, New York, Routledge Yayınevi, 2003, s.9-10.

²⁴ Stein, *a.g.m.*, s.267.

B. Gönüllü Geri Dönüş Çözüm Türünün Uluslararası Hukukta Düzenlenişi

Ülkesini terk etmek zorunda kalan kişiler için uzun vadede devletler tarafından en fazla desteklenen çözüm türünün gönüllü geri dönüş olduğu kabul edilir.²⁵ Gönüllü geri dönüşten beklenen, bir kurumun veya devletin üstlendiği görevin yerine getirilmesinden ziyade, insan haklarını ve onurunu da gözeten bir geri dönüşün gerçekleşmesidir.²⁶

Elbette kişilerin ülkelerine geri dönmeleri söz konusu olduğunda her zaman geri gönderme yasağı²⁷ akılda bulundurulmalıdır. İlke, aynı zamanda uluslararası teamül hukuku kuralı olarak da kabul edilmektedir.²⁸ İlkenin teamül kuralı olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak, bu ilkenin yer aldığı herhangi bir sözleşmeye taraf olmayan devlet dahi, ilkeye baştan itibaren itiraz etmediği müddetçe uygun davranmak durumunda kalacaktır. Dolayısıyla, herhangi bir devlet, geri gönderme yasağının düzenlendiği herhangi bir antlaşmaya taraf olsun veya olmasın, hiç kimseyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehlike altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir. Geri gönderme yasağının, özellikle işkence yasağı gibi mutlak bir hakkın ihlâline sebebiyet vereceği durumlarda istisna tanınmaksızın herkes bakımından uygulanması gerekmektedir.²⁹ Bu noktada gönüllü geri dönüş çözümü uygulanmak istenirken, *Goodwin - Gill* ve *McAdam*, devletlerin alacağı inisiyatifin teşvik mi; yoksa kolaylaştırma mı olduğuna dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir.³⁰ Gönüllü geri dönüşün devlet tarafından kolaylaştırılmasında, hali hazırda menşe ülkesine dönmek isteyen kişi vardır ve ev sahibi

²⁵ Anneke Smit, *The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons*, Birleşik Krallık, Routledge Yayınevi, 2012, s.2.

²⁶ Goodwin-Gill/McAdam, *a.g.e.*, s.493.

²⁷ Geri gönderme yasağı için bkz.: Elif Uzun, "Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2012, C.8, S.30, ss.25-58; Gökhan Taneri, *Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi*, Ankara, Bilge Yayınevi, 2012. Sığınmacı ve mültecilerin sınırdışı edilmeleri ile ilgili olarak bkz.: Nuray Ekşi, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller", *İstanbul Barosu Dergisi*, 2008, C.82, S.6, ss.2801-2838; Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik, "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2013, S.108, ss.211-258.

²⁸ UNHCR (2005a), s.28; Uzun, *a.g.m.*, s.25-58; Aslı Bayata Canyaş, "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AIHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, C.5, S.1, ss.73-90, s.78; Yücel Acer/İbrahim Kaya/Mahir Gümüş, *Türkiye'nin İltica Stratejisi*, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s.34.

²⁹ Öztürk, *a.g.m.*, s.221.

³⁰ Goodwin-Gill/McAdam, *a.g.e.*, s.494.

devlet, dönüş eylemini kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Gönüllü geri dönüşün teşvikinde ise, geri gönderme yasağının ihlali riskini barındırdığı için ev sahibi devlet tarafından daha temkinli olunmalı ve kişiye herhangi bir dayatmada bulunulmamalıdır.³¹

Goodwin - Gill ve McAdam'a göre gönüllü geri dönüşün geleneksel ve insan hakları boyutu vardır. Bu çözüm türünün geleneksel olması, BMMYK Tüzüğünde düzenlenmiş olmasından gelmektedir.³² Kişinin kendi ülkesine dönme hakkının insan hakları bağlamında ele alınması ise gönüllü geri dönüş çözüm türünün insan hakları boyutunu oluşturmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin³³ 9 ve 13. maddeleri konu ile ilgilidir. Beyanname'nin 9. maddesine göre, "*Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulanamaz veya sürülemez.*" ve 13. maddesinin 2. fıkrasına göre ise, "*Herkes, kendi memleketi de dahil olduğu halde, herhangi bir memleketi terketmek ve memleketine dönmek hakkını haizdir.*" Yine Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin³⁴ 5. maddesinin d bendinin ikinci cümlesinde taraf devletler, kişilerin "... *Kendi ülkesi dahil, herhangi bir ülkeyi terk etmek ve kendi ülkesine geri dönmek hakkını...*" kullanırken hukuk önünde eşitlik haklarını güvence altına almayı taahhüt etmektedir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin³⁵ 12. maddesinin 4. fıkrasına göre, "*Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.*"

BMMYK Tüzüğünde de, devletlere gönüllü geri dönüşü kolaylaştırmaları için çağrı yapılmaktadır. Gönüllü geri dönüş, gerekli ve yeterli şartların sağlanması durumunda, mültecilik hâlini ve statüsünü sona erdirdiğinden önemlidir.³⁶

Kalıcı çözüm türleri 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi'nde de düzenlenmiştir. Öncelikle birinci maddenin A bendinde mülteci tanımı yapıldıktan sonra, C bendinde Sözleşme'nin uygulanmasının sona ereceği haller düzenlenmiştir. C bendinin 4. cümlesine göre, "*Kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile, tekrar yerleşmek üzere dönmüşse*" bu kişiye artık Sözleşme hükümleri uygulanmayacaktır. *Hathaway* burada yer alan düzenlemeyi "gönüllü yeniden yerleşim" (*voluntary reestablishment*) olarak adlandırmaktadır ve mülteci statüsünün sona ermesi kalıcı çözüm türlerinin

³¹ Goodwin-Gill/McAdam, a.g.e., s.495.

³² Goodwin-Gill/McAdam, a.g.e., s.492.

³³ RG, T.27.05.1949, S.7217.

³⁴ RG, T.09.04.2002, S.24721.

³⁵ RG, T.21.07.2003, S.25175.

³⁶ Geri dönme sürecinin "gönüllülüğü"ne dair eleştiri için bkz.: *Hathaway, a.g.e., s.917.*

den birisi olan gönüllü geri dönüşün gerçekleşmesi ile olmamaktadır.³⁷ Bu şekilde bir geri dönüşte, mülteci statüsüne sahip olan kişi, mülteci olmasına sebep olan koşullar sona ermemiş olmasına rağmen ülkesine dönmektedir. Ancak her ne kadar menşe devlette mülteci olmasına sebep olan şartlar devam etse de, Sözleşme’de yer alan “menşe ülke dışında olma” şartını sağlamadığı için Sözleşme kendisine uygulanamamaktadır. Elbette bu şekilde bir yorumun yapılabilmesi için sığınılan devletin geri gönderme yasağına uygun davranıyor olması ve ilgili kişinin menşe devletine kendi isteği ile dönmüş olması gerekir.³⁸

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi’nin C bendinin 5. ve 6. cümlesine göre: “Mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse”; “(6) Tabiiyetsiz olup da, mülteci tanınmasına yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal ikametgahının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda ise” Sözleşme hükümleri uygulanmayacaktır. Çünkü kişiyi mülteci yapan şartlar sona ermiştir. Bu durum gerçekleştiğinde, ev sahibi devlet, mülteci şartları sona ermiş kişinin, geri gönderme yasağına aykırı olmayacak şekilde, topraklarından ayrılmasını isteyebilir.³⁹

1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi’nin 1. maddesinin C bendinin 5. ve 6. cümlelerinde gönüllü geri dönüş için üç şart sayılmıştır. Bunlardan ilki, menşe ülkedeki değişikliklerin köklü olmasıdır. *Stein*’e göre, basit olaylar tarihsel göçlere sebep olamayacağı gibi, evlerini terk etmek zorunda kalan insanlar da önemli değişiklikler olmadan ülkelerine dönebilirler. Menşe ülkede yönetimin değişmiş olması, yeni anayasalar, demokratik seçimlerin yapılması, af ilanı, baskıcı hukuk kurallarının kaldırılması gibi değişiklikler, kişinin menşe ülkesine dönmesi halinde yaşamının kolayca tehdit altına alınamayacağını gösteren önemli değişikliklere örnektir.⁴⁰ Bir başka şart, değişikliklerin sürekli olmasıdır.⁴¹ Üçüncü olarak, kişinin menşe ülkesinde yalnızca zulme uğrayacağı konusunda haklı korkunun ortadan kalkması değil, aynı zamanda kişiye sağlanacak ulusal korumanın da yenilenmiş olması gerekir.⁴² Menşe ülkede beslenme, eğitim, çalışma, güvenlik, aile birleşimi ve barınma gibi temel hakların sağlanacak olması da yerinden edilmenin sona ermesinin anahtarı olarak görülmektedir.⁴³

³⁷ Maddenin detaylı analizi için bkz.: Hathaway, a.g.e., s.953-963.

³⁸ Hathaway, a.g.e., s.953.

³⁹ Hathaway, a.g.e., s.919 - 922.

⁴⁰ Stein, a.g.m., s.269; benzer açıklamalar için bkz.: Hathaway, a.g.e., s.923.

⁴¹ Hathaway, a.g.e., s.924; Özkan, a.g.e., s.388.

⁴² Hathaway, a.g.e., s.922; Özkan, a.g.e., s.388.

⁴³ Smit, a.g.e., s.9.

Geçmiş pratikler bu şartların gerçekleşmesinin, dönüşün kalıcı bir çözüm olmasında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Menşe ülkede köklü değişiklikler sağlanmadan yapılan bir geri dönüşün nasıl onarılamaz sonuçlara yol açabileceğine ilişkin örnek olarak Tanzanya'da yaşayan Ruandalı mültecilerin geri dönüşü gösterilebilir. Tanzanya hükümeti 1996 yılında, tüm Ruandalı mültecilerin 31 Aralık'a kadar ülkelerine döneceklerini duyurmuştur.⁴⁴ Bu dönemde 500 binden fazla mülteci evlerine dönmüştür. Ancak bu durumda 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi'nin birinci maddesinin C bendinin 5. cümlesindeki hüküm tam olarak karşılanamamıştır. Ülkelerine geri dönen Ruandalı mültecilerin bir kısmının gözaltında kaybolduğu veya yaşamına son verildiği kayıtlara geçmiştir. Tekrar 2002 yılında BMMYK, Ruanda ve Tanzanya hükümetlerinden teminat aldıklarını, Ruanda'daki güvenliğin sağlandığını ve Tanzanya'da yaşayan 20 bin Ruandalı'nın gönüllü dönüşünün kabul edildiğini ilan etmiştir.⁴⁵ Bu sebeple, geri dönüş mutlaka menşe devletteki köklü değişiklikler, bu değişikliklerin süreklilik arz etmesi ve menşe devletin dönecek kişi üzerinde yeniden ulusal korumayı sağlayacağına dair emareleri gösterdikten sonra yapılması gerekir. Bu süreçte, ev sahibi devlet ve menşe devlet arasında ikili anlaşmalar yapılabileceği gibi, BMMYK gibi devlet dışı organizasyonların katılımı ve gözlemi altında da geri dönüş sağlanabilir.

BMMYK Tüzüğünde uluslararası korumanın kalıcı çözüm ile sona ereceği düzenlenmiştir. Bunun gibi, BMMYK Geçici Koruma Rehberi'nde de ülkede uzun süreli bulunma veya çözümlere ulaşımın geciktiği durumlarda, geçici korunan kişilerin haklarının kademeli olarak artırılmasını önerilmektedir.⁴⁶ Bu noktada BMMYK Geçici Koruma Rehberi'nin, bu korumanın çözüm odaklı, geçici ve zaman sınırlı olduğuna vurgu yaptığı söylenmektedir.⁴⁷ Rehberin 21. paragrafında geçici korumanın sona ereceği farklı hâller düzenlenmiştir. Bunlardan ilki de gönüllü geri dönüştür. Düzenlemeye göre, menşe devletteki belli emarelere dayanan objektif değerlendirmeler sonucunda, geçici korunanların ülkelerini terk etmelerine sebep olan durum sona ermiş ve gönüllü geri dönüşün makul ve insan onuru ile güvenliğine uygun bir şekilde yapılacağına karar verilmesi halinde geçici koruma sona erecektir.

⁴⁴ Amnesty International, *Great Lakes Region: Still Need of Protection: Repatriation, Refoulement and the Safety of Refugees and the Internally Displaced*, Doc. No. AFR/02/07/97, s.2. 1997, Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr02/007/1997/en/>, E.T.: 04.08.2019.

⁴⁵ Hathaway, *a.g.e.*, s.952.

⁴⁶ UNHCR, (2014), para.17.

⁴⁷ Öztürk, *a.g.m.*, s.240.

AB hukukunda yapılan düzenlemeler kural olarak üye ülkeler için bağlayıcıdır. Bu düzenlemeler Birliğe henüz üye olmayan Türkiye için bağlayıcı olmasa bile, üyelik sürecinde olması bakımından büyük önem taşımaktadır. AB Geçici Koruma Yönergesi'nde de tıpkı BMMYK Geçici Koruma Rehberi'nde olduğu gibi geçici korumanın geçici ve hatta süreli olduğu kabul edilmiştir. Yönerge'nin 4. maddesine göre geçici korumanın süresi en fazla üç yıl olabilir. Yönerge'nin 6. maddesine göre koruma için öngörülen azâmi süreye ulaşıldığında koruma sona erecektir.

AB Geçici Koruma Yönergesi'nin 21. maddesine göre üye devletler geçici koruma statüsü sona ermiş veya hala statü sahibi kişilerin ülkelerine gönüllü geri dönüşlerini sağlamak için gerekli önlemleri alacaktır.⁴⁸ Henüz geçici koruma süresi sona ermeden menşe devlete gönüllü geri dönüş yapan kişilerin ev sahibi devlete geri dönmek istemesi halinde ev sahibi devletin bu talebe olumlu yaklaşacağı da aynı maddenin ikinci cümlesinde düzenlenmiştir.

AB Geçici Koruma Yönergesi'nin 22. maddesinde ise üye devletlerin geçici koruma statüsü sona ermiş ve kabul edilmeye uygun olmayan kişilerin zorunlu geri dönüşlerinin insan onuruna saygı içinde gerçekleştirmek için gerekli önlemleri alacağını düzenlemiştir.

C. Tarihsel Süreçte Gönüllü Geri Dönüş Çözümü Uygulamaları

Gerçek anlamda bir gönüllü geri dönüşün sağlanabilmesi için menşe ülkede köklü değişikliklerin olması, bu değişikliklerin sürekli olması ve dönen kişiye menşe ülkesinde tekrar koruma sağlanıyor olması gerekir. Ancak bu durumda, ülkesini terk etmek zorunda kalan kişinin artık terk etmesine yol açan sebeplerin ortadan kalktığı ve başka bir devletin korumasına ihtiyaç duymadığı kabul edilir.

Menşe ülkede geri dönüşün yapılabilmesi için gerçekleşmesi gereken şartların varlığının tespitini, ev sahibi ülkenin tek başına yapması beklenemez. Tarihsel süreçte geri dönüşlerde, ya menşe devlet ve ev sahibi devlet arasında ikili anlaşmalar yapılmıştır ya da BMMYK gibi devlet dışı organizasyonlar veya üçüncü devletlerin gözlemi ve desteği ile geri dönüşler sağlanmıştır.

1956 yılında Macaristan'daki halk ayaklanması ile yaklaşık 190.000 insan 1957 yılının sonuna dek Avusturya'ya göç etmiştir ve sonunda BMMYK, Macaristan yetkilileri ile yaptığı görüşmelerle çok sayıda kişinin ülkesine geri dönmesine aracılık etmiştir.⁴⁹

⁴⁸ Doğa Elçin, "Türkiye'de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi ile Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2016, S.124, ss.9-80, s.69.

⁴⁹ Gatrell, a.g.e., s.111-113.

Şartlar henüz olgunlaşmadan yapılan geri dönüş ise onarılamaz sonuçlara yol açmış ve kalıcı bir çözüm de sunamamıştır. 1980’li yıllarda gönüllü geri dönüşün en uygun çözüm olduğu inancıyla BMMYK’nın gözlemi altında şartlar oluşmadan Afganistan, Burundi ve Liberya örneklerinde mülteciler güvenli olmayan yollarla ülkelerine geri dönmüş ve bu durumda da çoğu zaman çözüm yolu başarıyla sonuçlanamamıştır.⁵⁰

1990’lı yıllarda BMMYK kalıcı çözüm türlerinin gerçekleştirilmesinde devletlerarası işbirliğinin geliştirilmesi için çalışmalar yapmıştır. Gönüllü geri dönüş ile ilgili olarak da “4R” fikrini benimsemiştir: gönüllü geri dönüş çözümü-
münün sürekliliği için menşe ülkeye geri dönüş, geri dönülen ülkeye yeniden entegrasyon, (menşe ülkede) rehabilitasyon ve yeniden yapılanma (*repatriation, reintegration, rehabilitation, reconstruction*).⁵¹ Burada amaçlanan, geri dönüşün yalnızca menşe ülkeye dönmek olmadığı, aynı zamanda kişinin menşe ülkesine dönmelerini sağlayacak ortamın menşe ülkede yaratılmasının gerekliliğidir. Bu amacın gerçekleşmesi için o dönemde BMMYK, Dünya Bankası (*World Bank Group*) ve BM Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme*) gibi kurumlarla geri dönüşlerle ilgili işbirliği yapmıştır. Bu dönemde Afganistan, Liberya, Sierra Leone ve Sri Lanka’ya geri dönüşler bu şekilde gerçekleşmiştir.⁵² BMMYK’nın gerek gözlemci, gerek kolaylaştırıcı, gerekse üstlenici rolü ve varlığı, devlet dışı bir oluşum olması sebebiyle de çoğu zaman gönüllü geri dönüşün gerçekleşmesinde etkili olmuştur.

Menşe ülke ve ev sahibi ülkenin anlaşması ile de geri dönüşler sağlanabilir. 1988 senesinde Afganistan ve Pakistan arasında, tüm mültecilerin ülkelerine dönmeleri halinde, kendilerine diğer yurttaşlara sağlanan hakların tanınacağına dair anlaşma yapılmıştır.⁵³

Bazen de hem menşe devlet hem ev sahibi devlet hem de BMMYK işbirliği içinde geri dönüşün insan onuruna aykırı olmayacak şekilde gerçekleşmesini sağlayabilir. 1983 senesinde Cibuti Cumhuriyeti, Etiyopya ve BMMYK temsilcilerinden oluşan üçlü komisyon, Etiyopyalı mültecilerin geri dönüşünü gerçekleştirmek için bir araya gelmiştir.⁵⁴ Öncelikle menşe devlete dönmek için şartların oluşup oluşmadığını inceleyen komisyon, devamında dönen kişilerin yaşamlarını yeniden kurabilmeleri için beslenme ve geçimleri için hayvan verilmesi

⁵⁰ UNHCR, *The Politics and Practice of Refugee Protection*, 2. Baskı, (Ed: G. Loescher/A. Betts/J. Milner), New York, Routledge Yayınları, 2012, s.115.

⁵¹ UNHCR, 2012, s.116; Özkan, *a.g.e.*, s.390.

⁵² UNHCR, 2012, s.116; Özkan, *a.g.e.*, s.390.

⁵³ Goodwin Gill/McAdam, *a.g.e.*, s.495.

⁵⁴ Stein, *a.g.m.*, s.270.

yardımlarında bulunmuştur. 1984 senesinin sonuna gelindiğinde, yaklaşık 32 bin mülteci Cibuti Cumhuriyeti'nden Etiyopya'ya geri dönmüştür.⁵⁵

Verilen örneklerin sayısı daha da artırılabilir. Tüm bu örnekler göstermektedir ki, sürdürülebilir bir gönüllü geri dönüş sağlanabilmesi için ve bu dönüşün kalıcı bir çözüme dönüşebilmesi için öncelikle menşe ülkeden ayrılmaya sebep olan çatışma ortamının sona ermiş olması gerekir. Bunun yanında, devletlerin çözüm yoluna başvurmakta istekli olmaları ve sürecin yalnız ilgili devletler değil, diğer üçüncü devletler ve/veya BMMYK gibi devlet dışı organizasyonlar tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde başarılı ve kalıcı bir çözüm olarak gönüllü geri dönüşten bahsedilebilecektir.

2. TÜRK HUKUKUNDA GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

A. Genel Olarak Kalıcı Çözüm Türleri

Türkiye, gerek Cumhuriyet öncesi dönemde gerekse Cumhuriyet'in ilanından sonra, yaşadığı devleti terk etmek zorunda kalan kişileri topraklarına kabul etme geleneğine sahip olan bir devlet olmuştur.⁵⁶ Her dönemde de o dönemin şartlarına bağlı olarak farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Çoğu zaman sığınmacıların büyük çoğunluğu ülkelerine dönmüş olsa da diğer çözüm türleri de dönemin şartları uygun olduğu müddetçe uygulanmıştır. Mesela, 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen ve Türk soyundan olan kişilere İskân Kanunu kapsamında Türk vatandaşlığı verilmiştir.⁵⁷

YUKK 2014 tarihinde yürürlüğe girene kadar uluslararası koruma alanında kanun düzeyinde bir düzenleme söz konusu değildi. Kalıcı çözüm türleri YUKK ile kanun seviyesinde ilk kez düzenlenmiş olsa da tarihin farklı dönemlerinde düzenlemelere konu edilmiştir. 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi'nin onaylanmasına ilişkin Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu'nda,⁵⁸ ülkede bulunan mülteci sayısının 1500 civarında olduğu ve bu kişilerin BMMYK kapsamında oldukları ifade edilmiştir. Raporla mültecilerin durumunun iyileştirilme-

⁵⁵ Stein, *a.g.m.*, s.270.

⁵⁶ Kemal Kirişçi, *Türkiye "Coğrafi Sınırlama"yı Kaldırıyor mu?*, Ankara, Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, 1996, s.2; Nasih Sarp Ergüven/Beyza Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013, C.62, S.4, ss.1007-1061, s.1011-1012; Erder, "Türkiye'de Değişen Siyasal Konjonktür, Değişen Göç ve İskan Politikaları", *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023*, (Ed.: A. İçduygu, S. Erder/Ö. F. Gençka-ya). İstanbul, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014, s.82-99.

⁵⁷ Berrak Çeçen, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma Süreçlerinde Değişen Yasal Düzenlemelerin Rolü" *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, C.29, S.2, ss.265-282, s.266.

⁵⁸ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM__d00/c002/km__00002024ss0053.pdf, E.T.: 01.08.2019.

si için “... entegrasyonlarını temin etmek, veyahut mülteciler bizzat arzu izhar etmeleri halinde yurtlarına iade veya başka memleketlerde iskânları imkânlarını araştırmak...” ifadesi yer almaktadır. Aynı Raporda 1960 yılının dünya mülteci yılı olarak BM Genel Kurulu tarafından 1285 sayılı Kararla kabul edildiği ve söz konusu Kararda üç sonuca varıldığı ifade edilmiştir. Varılan sonuçlardan üçüncüsünde, “*Tamamen insani gayelerle, mülteciler lehine, iskân, entegrasyon veya bizzat mülteci tarafından izhar edilen arzu üzerine eski yurduna iade gibi daimî hal tarzları temini için imkânlar...*” hazırlanacağı belirtilmiştir. Rapordan anlaşıldığı üzere, mültecilerin “*durumlarının ıslahı için*” buldukları ülkede entegrasyonlarını sağlamaya, başka memleketlerde iskânına ve de bizzat kendilerinin istemeleri halinde ülkelerine dönmeleri için imkânlarının araştırılmasına önem verilmiştir.

YUKK’ta da kalıcı çözüm türleri düzenlenmiştir. Kanunun 87. maddesinde gönüllü geri dönüş çözüm türü düzenlenmiştir. Maddeye göre, uluslararası koruma başvuru sahibi kişiler ile mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsüne sahip kişilerden gönüllü olarak geri dönmek isteyenlere, aynı ve nakdi destek sağlanarak ülkelerine dönüşleri sağlanabilecektir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, gönüllü geri dönüş çalışmalarını, BMMYK gibi uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde yapabilecektir (YUKK m.87/f.2). Kanunun gerekçesinde de menşe ülke bilgi sisteminin kurulması ve işletilmesine ilişkin hususların düzenlendiği belirtilmiştir. Özellikle geri dönüş uygulamasına geçilmeden önce menşe ülkedeki gelişmelerin izlenmesi adına bilgi sisteminin kurulmasına önem verilmesi oldukça yerinde bir düzenlemedir. Bu sayede, menşe devlette kaçmaya sebep olan koşulların ortadan kalkıp kalkmadığına dair veriler belli bir sistem halinde edinilebilecektir.

Bir başka kalıcı çözüm türü olan yeniden yerleştirme ile ilgili olarak, bu başlık altında YUKK’ta herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Ancak YUKK’un 62. maddesinde şartlı mülteci statüsünün tanımı yapılırken, bu kişilerin üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verileceği düzenlenmiştir. Ancak üçüncü ülkeye yerleştirmeye dair Kanunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Konuya ilişkin olarak, YUKK Uygulama Yönetmeliği’ne baktığımızda, Yönetmeliğin 94. maddesinde, uluslararası koruma kapsamında yer alan yabancıların üçüncü ülkeye yerleştirme işlemlerinin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yürütüleceği; üçüncü ülkeye yerleştirme işlemlerinde, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla da işbirliği yapılacağı düzenlenmiştir. Üçüncü ülkeye çıkış izninin de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü veya yetki verilmesi halinde valilikler tarafından verileceği maddede düzenlenmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliği’nde ise 44. maddede ise üçüncü ülkeye çıkış ve yerleştirme düzenlenmiştir. Geçici

koruma statüsü sahibi olan yabancılar, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü izni ile geçici veya daimi olarak üçüncü ülkeye çıkış yapabileceklerdir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün, Yönetmelik kapsamındaki yabancıların geçici veya daimi olarak üçüncü ülkeye yerleştirilmeleri amacıyla uluslararası kuruluşlar ve ülkeler ile işbirliği yaparak proje ve programlar geliştirebileceği düzenlenmiştir.

Yerel entegrasyon adı altında da hukukumuzda herhangi bir düzenleme sözü konusu değildir. YUKK ile birlikte hukukumuzda ilk kez giren “uyum” düzenlemesi ise, yerel entegrasyondan çok, uluslararası hukukta mültecinin kendi kendine yetebilmesi (*self reliance*)⁵⁹ uygulamasına benzemektedir. YUKK'un 96. maddesinde düzenlenen uyum ile, “*yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla*” gerçekleştirilmek istenmektedir. Kendi kendine yetebilmenin sağlanması, her üç çözüm türünde de gerekli olduğu, mültecinin sürece kolay adaptasyonunu sağlama amacı taşıdığı kabul edilmektedir. YUKK ile düzenlenen uyumda, yabancıların Türkiye’de, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndükleri ülkelerinde sosyal hayata başka kişilerin aracılığı olmadan kolay adapte olabilmelerini ve bağımsız hareket edebilmeleri amaçlanmaktadır. Her ihtimalde uyum adına yapılacak çalışmalar, entegrasyonun sağlanmasında önemli rol oynamaktaysa da yerel entegrasyon çözümü YUKK ile hukukumuzda giren “uyum” düzenlemesinden daha kapsamlıdır.⁶⁰

B. Gönüllü Geri Dönüşün Türk Hukukunda Düzenlenişi

YUKK'un 87. maddesinde yalnızca uluslararası koruma başvuru sahipleri ve statüsü sahiplerinin gönüllü geri dönüşleri düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrası ise gönüllü geri dönüş konusunda işbirliğine vurgu yapması bakımından önemlidir. 87. maddenin 2. fıkrasında gönüllü geri dönüşün uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde yapılabileceği düzenlenmiştir.

⁵⁹ Uluslararası korumanın sona ereceği üç kalıcı çözüm türünden birine erişimde ara süreç olarak kabul edilen kendi kendine yetebilme (*self reliance*), kişinin yaşamını idame ettirmesini kolaylaştıracağı gibi, uzun vadede, dışarıdan sürekli yardım alma ihtiyacını da azaltacaktır. UNHCR, *Handbook for Self-Reliance*, Cenevre, UNHCR, 2005c, s.1. <https://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf>, E.T.: 02.08.2019..

⁶⁰ Kaya, a.g.e., s.122. Konuya dair Türk hukukundaki bir tartışma örneği olarak bkz.: Mesut Aygün, “Vatandaş veya İmtiyazlı Yabancı Olma Yönünde Kabul Edilen Düzenlemelere Sığınmacılar Açısından Eleştirel Bir Bakış: Uzun Dönem İkamet İzni, Turkuaz Kart Sahipliği ve Vatandaşlık Hakkı Çerçevesinde”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, C.37, S.2, ss.167-194.

YUKK Uygulama Yönetmeliği'nin 121. maddesinde de gönüllü geri dönüş düzenlenmiştir. Yönetmelikte “gönüllü geri dönüş” başlığı ile yer alan düzenleme, YUKK'ta yer alan düzenlemeden kapsamı bakımından farklıdır. Kanundaki düzenleme yalnızca gönüllü geri dönüşü düzenlerken; Yönetmelik gönüllü geri dönüşün yanı sıra üçüncü ülkeye yerleşimi de düzenlemektedir. Yine, YUKK'ta yalnızca uluslararası koruma statüsü başvuru sahibi ve statü sahipleri için gönüllü geri dönüş düzenlenmişken; Yönetmelikte, Kanunda yer alan tüm yabancılar için düzenleme getirilmiştir.⁶¹ Maddeye göre, bu kişilerin gönüllü geri dönmek istemeleri halinde, geri dönüşlerini ve gittiklerinde uyum sağlamlarını kolaylaştıracak şekilde kendilerine gönüllü geri dönüş desteği verilebilecektir. Destek, aynı veya nakdi olabileceği gibi mesleki eğitim şeklinde de olabilir. Mesleki eğitim Türkiye'de ya da yabancıların menşe ülkesinde verilebilecektir. Uzun zaman menşe devletten uzakta kalmış kişinin geri döndüğünde olağan yaşamına devam edebilmesi için bu türden desteğin verilmesi oldukça önemlidir. Destekten yararlanarak, menşe ülkelerine dönen yabancılar hakkında Türkiye'ye giriş yasağı kararı alınmayabilecektir (m.121/f.1-c).

YUKK Uygulama Yönetmeliğinde düzenlenen bir başka husus ise gönüllü geri dönmek için başvuran kişinin gözetim altında olma ihtimalidir. Böyle bir durumda ilgili kişi, dönüş işlemlerinin kolaylaşması ve kolay takibi açısından başka bir gözetim merkezine alınabileceği gibi, hakkındaki idari gözetim kararı sona da erebilecektir (m.121/f.2).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, gönüllü geri dönüş desteğini sağlarken ve uygularken, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, ilgili ülke makamları ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapabilir ve uluslararası kuruluşların fonlarından yararlanabilir (m.121/f.3). Gönüllü geri dönüş gerçekleştirilirken işbirliğinin önemi sebebiyle gerek YUKK, gerekse Uygulama Yönetmeliğinde, gönüllü geri dönüşlerde uluslararası işbirliği ve desteğe vurgu yapılması son derece önemlidir.

Gönüllü geri dönüş talebinde bulunan kişinin bu talebini sonradan geri çekmesi de mümkündür (m.121/f.4). Bu durumda ilgilinin sahip olduğu statüsü korunacak, başvuru sahibinin ise işlemleri kaldığı yerden devam edecektir (m.121/f.4).

C. Gönüllü Geri Dönüş ve Geri Gönderme Yasağı İlişkisi

Gönüllü geri dönüş eylemi düşünülürken her zaman akılda bulundurulması gereken en önemli konu, ev sahibi devletin geri dönüşü “*teşvik ederken*

⁶¹ Kaya, a.g.e., s.117.

/kolaylaştırırken” geri gönderme yasağına uygun davranmasıdır. Çünkü ülkesine geri gönderilen kişi eğer ki ülkesinden kaçma sebepleri sona ermemişse, bu durumda hem gönderen devlet ilkenin en başta teamül hukuku kuralı olması sebebiyle sorumlu olacak hem de gönderilen kişi için geri dönülemez olumsuz sonuçlar doğabilecektir. Özellikle kitlesel hareketlerde buna daha çok dikkat edilmelidir. Çünkü bu gibi durumlarda, mesela menşe devletteki çatışmalar sebebiyle ülkesinden kaçan kişileri düşündüğümüzde, geri dönüşte her bir kişiyi barış ortamı beklemiyor olabilir. Bu sebeple, özellikle kitlesel hareketlerde, geri dönülecek devlette barış ve huzur ortamının yaratıldığından emin olunmalıdır.

Türk hukuku bakımından geri gönderme yasağı, ilke aynı zamanda teamül hukuku kuralı olduğundan zaten bağlayıcıdır. Bunun yanında, Türkiye taraf olduğu milletlerarası antlaşmalarla da geri gönderme yasağına uygun davranmakla yükümlüdür. Bölgesel anlaşmalardan biri olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde (AİHS)⁶² sığınma konusunda doğrudan bir hüküm bulunmakla birlikte, Sözleşme’nin 3. maddesi geri gönderme yasağı kapsamında değerlendirilebilmesi bakımından önemlidir.⁶³ Maddeye göre, *“Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”*

Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmelerin yanında YUKK ile de geri gönderme yasağı oldukça kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Kanunun 4. maddesinde geri gönderme yasağı Kanun kapsamındaki tüm yabancılar için ve herhangi bir istisna getirilmeksizin düzenlenmiştir. Dolayısıyla geçici koruma statüsü sahipleri de dâhil olmak üzere, hiçbir yabancı işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemeyecektir (YUKK m.4).

GKY’nin 6. maddesinde de geri gönderme yasağı düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre, geçici koruma kapsamında yer alan hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez. Eğer ki mevzuat gereği geçici koruma kapsamında olan kişinin ülkeden gönderilmesi gerekirse ve kişi geri gönderme yasağı kapsamında yer alıyorsa yine gönderilmez ve hakkında ülke içinde idari tedbirler alınabilir (GKY m.6/f.2).

⁶² RG, T.19.03.1954, S.8662.

⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 3. maddeyi bu şekilde yorumlamıştır: Neslihan Özkerim Güner, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, C.2, S.2, ss.212-241, s.216-226.

D. Geçici Koruma Kapsamında Yer Alanlar Bakımından Gönüllü Geri Dönüş

Geçici koruma Cumhurbaşkanı kararıyla veya bireysel olarak sona erebilir. GKY'nin 11. maddesinde geçici koruma uygulamasının Cumhurbaşkanı⁶⁴ kararıyla sona ermesi düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı'nın geçici koruma kararını sonlandırmasıyla birlikte alabileceği kararlardan bir tanesi de “*geçici korumayı tamamen durdurarak geçici korunanların ülkelerine dönmeleri*”dir (GKY m.11/f.2-a).⁶⁵ Eğer ki bu kişiler hakkında geçici koruma statüsü kaldırılmışsa ve ülkelere geri gönderilmelerine karar verilmemişse, Türkiye'yi terk etmek zorunda değildirler.⁶⁶ Ayrıca geçici koruma statüsü sona ermiş olsa bile, geri gönderme yasağı ilkesi dolayısıyla, bu yasak kapsamında yer alan yabancıların ülkelere gönderilmeleri mümkün değildir.⁶⁷

Yönetmeliğin 14. maddesinde de, Cumhurbaşkanı'nın geçici korumayı sona erdirme kararının ardından, geçici korunanların Türkiye'den çıkış yapmasının esas olduğu düzenlenmiştir. Ancak grup temelli toplu statü kararı alınması veya uluslararası koruma başvurusunda bulunanların başvurularının bireysel olarak değerlendirmeye alınması ya da bu yabancıların Kanun kapsamında belirlenecek koşullarda Türkiye'de kalmasına izin verilmesinin kararlaştırılmış olması halinde buna göre işlem yapılacaktır (Yön. m.11/f.2).

Geçici koruma bireysel olarak da sona erebilir. Yönetmeliğin 12. maddesine göre kendi isteği ile Türkiye'den ayrılan kişinin de geçici korunması bireysel olarak sona erer (GKY m.12/f.1-a).⁶⁸ Ancak ülkeden kendi isteği ile ayrılan kişi,

⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Geçici 21. maddesinin G fıkrası uyarınca “*Kanunlar ve diğer mevzuat ile Başbakanlık ve Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler, ilgili mevzuatta değişiklik yapılmasına kadar Cumhurbaşkanı tarafından kullanılır.*” RG, T.11.02.2017, S.29976.

⁶⁵ Cumhurbaşkanı ayrıca:

b. *Geçici korunanlara, koşullarını taşıdıkları statünün toplu olarak verilmesine ya da uluslararası koruma başvurusunda bulunanların başvurularının bireysel olarak değerlendirilmesine* (GKY m.11/f.2-b),

c. *Geçici korunanların, Kanun kapsamında belirlenecek koşullarda Türkiye'de kalmalarına izin verilmesine* (GKY m.11/f.2-c) karar verebilir. Vahit Doğan, *Türk Yabancılar Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2018, s.169-170; Nuray Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınevi, 2016, s.175-178.

⁶⁶ Nuray Ekşi, “Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar ve Geçici Korumanın Sona Ermesi” *İstanbul Barosu Dergisi*, 2014, C.88, S.6, ss.65-89, s.78.

⁶⁷ Ekşi, *Yabancılar*, s.175.

⁶⁸ Geçici koruma statüsünün geçici korunana bağlı olarak sona erebileceği diğer haller, geçici korunanların:

b. *Üçüncü bir ülkenin korumasından yararlanması* (GKY m.12/f.1-b),

c. *Üçüncü bir ülkeye insani nedenler veya yeniden yerleştirme kapsamında kabul edilmesi ya da üçüncü bir ülkeye çıkış yapması* (GKY m.12/f.1-c),

ç. *Ölmesi* (GKY m.12/f.1-ç).

ülkede geçici koruma uygulamasının devam ettiği süre içinde geçici korumadan faydalanmak üzere tekrar Türkiye sınırına gelirse veya sınırı geçerse, bu durumda kendisine tekrar geçici koruma hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağına GİGM karar verecektir (GKY m.13).

Geçici koruma kapsamında yer alan kişinin kendi isteği ile ülkesine dönmesi halinde geçici korumanın bireysel olarak sona ereceğini düzenleyen Yönetmeliğin 12. maddesi, tam anlamıyla bir gönüllü geri dönüş düzenlemesi olarak nitelendirilemez. Aşağıda görüleceği üzere, Yönetmeliğin 42. maddesinde yer alan gönüllü geri dönüş düzenlemesinde gönüllü geri dönüşün GİGM tarafından, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte planlanabileceği düzenlenmiştir.⁶⁹

Yönetmeliğin 42. maddesinde gönüllü geri dönüş düzenlenmiştir. Buna göre, Yönetmelik kapsamındaki yabancılardan gönüllü olarak ülkesine dönüş yapacaklara gerekli kolaylık gösterilir ve imkânlar ölçüsünde destek sağlanabilir. Yönetmeliğin tanımlar kapsamında yapılan yabancı tanımından hareketle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan kişilerin gönüllü olarak ülkelerine dönmek istemeleri halinde kendilerine gerekli kolaylık sağlanacak ve imkânlar ölçüsünde destek verilecektir.

42. maddenin 2 ve 3. fıkralarında gönüllü geri dönüşün gerçekleşmesinde uluslararası işbirliğine vurgu yapılmıştır. Maddenin son fıkrasında ise, gönüllü geri dönecek kişilere yapılacak yardımlar ile geri dönüşün uygulanmasına dair usul ve esasların Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirleneceği ve valilikler tarafından uygulanacağı düzenlenmiştir.

YUKK'un 96. maddesinde yer alan uyum düzenlemesi de geri dönüşlerde rol oynayacaktır. Esasında düzenleme uyum başlığı altında ve yabancılar ile uluslararası koruma kapsamında yer alanları kapsayacak şekilde ortak hüküm olarak getirilmiştir. Buna göre, GİGM, ülkenin ekonomik ve mali imkânları doğrultusunda, yabancılardan ülkelerine geri döndüklerinde sosyal hayata uyumlarını kolaylaştırmak adına faaliyetlerde bulunacaktır. Burada geri dönüş için önemli olan husus, yapılan faaliyetlerin aynı zamanda menşe ülkeye geri döndükten sonraki yaşama da uyumu kolaylaştırmak maksadı taşımasıdır. Konu ile ilgili olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği iş birliğinde faaliyetler yapılmaktadır.⁷⁰

⁶⁹ Ekşi, a.g.e., s.177.

⁷⁰ GİGM'nin faaliyetlerine ulaşmak için bkz.: <https://www.goc.gov.tr/faaliyet>, E.T.: 02.08.2019.

Türk Kızılayı'nın 2016 yılında yayımladığı Rapora göre, gönüllü geri dönüş kapsamında ülkesine dönmek isteyenlerin öncelikle il göç idaresi müdürlüğüne giderek Türkçe ve Arapça dillerinde Gönüllü Geri Dönüş formu doldurmaları gerekmektedir. Bunun üzerine kendilerine Yol İzin Belgesi ve Gönüllü Geri Dönüş formunun bir nüshası verilir.⁷¹ Gönüllü geri dönüş formunda ilgili yabancı kişinin gönüllü olduğuna dair imzası, o işlem ile ilgilenen kamu görevlisinin, tercümanın ve BMMYK yetkilisinin imzası yer alır.⁷²

Düzenlemeler göstermektedir ki geçici koruma statüsü sahipleri menşe ülkeye geri dönüşlerini bireysel veya Cumhurbaşkanı kararı ile toplu olarak yapabilirler. Cumhurbaşkanının geçici koruma uygulaması kararına son vermesi halinde alınabilecek kararlardan birisi de menşe ülkeye geri dönüştür. Ancak bu ihtimalde geri gönderme yasağının ihlal edilmemesine gerekli özen ve hassasiyet gösterilmelidir. Bunun yanında geçici koruma kapsamında bulunan kişi kendi isteği ile de menşe ülkesine dönmek isteyebilir. Bu durumda kendisine Göç İdaresi tarafından gerekli yardım yapılır ve kendisine gönüllü geri dönüş formu imzalatılır. Bu kişi daha sonra geçici koruma uygulaması devam ederken tekrar Türkiye sınırlarına gelebilir. Ancak bu durumda kendisinin tekrar geçici koruma statüsünden yararlanıp yararlanamayacağına Göç İdaresi Genel Müdürlüğü karar verecektir.

SONUÇ

Uluslararası koruma, menşe devlet korumasından yararlanamayan kişinin, ikame bir koruma ile korunmasıdır. Bu kişilerin sahip oldukları statüler ve kendilerine sağlanan ikame korumanın geçici olması istendiğinden, uluslararası alanda kendilerinin olağan yaşamlarına erişmelerini sağlayacak çözüm yolları düşünülmüştür. Bu çözüm türlerine kalıcı çözüm türleri denir. Kalıcı çözümlerin gerçekleşmesiyle birlikte özellikle mülteci statüsünün sona ereceğine inanılır.

Uluslararası hukukta genel kabul görmüş üç kalıcı çözüm türü vardır. Bunlar gönüllü geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yerel entegrasyondur. Herhangi bir devletin bu üç kalıcı çözümden bir tanesini uygulaması zorunlu olmayıp söz konusu çözümler gerek ulusal gerek uluslararası metinlerde düzenlenmişlerdir. Uygulanmalarına yönelik aralarında herhangi bir öncelik sıralaması olmamasına rağmen, döneme bağlı olarak tatbikleri devletlerin izledikleri politikalara göre değişiklik göstermiştir.

⁷¹ Türk Kızılayı Göç ve İstatistik Raporu, 2016, s.19, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/49523293_goc-istatistik-raporu-kasim-2016.pdf, E.T.: 03.08.2019.

⁷² Türk Kızılayı (2016), s.19. BMMYK yetkilisinin olmaması halinde sırayla Türk Kızılayı yetkilisi, yoksa sivil toplum kuruluşu temsilcisi veya valilik insan hakları ve eşitlik birimindeki görevlilerden bir kişi süreçte yer alır: Türk Kızılayı (2016), s.19.

Gönüllü geri dönüş, belli şartların oluşması ile mültecinin ülkesine kendi isteğiyle geri dönmesidir. Belli şartlar, özellikle menşe ülkede dönmeyi sağlayacak değişikliklerin olması, bu değişikliklerin sürekli olması ve en önemlisi menşe ülkede ulusal korumanın tekrar sağlanabilecek olmasıdır.

Gönüllü geri dönüşün sağlanmasında en önemli unsurlardan bir tanesi işbirliğidir. Başarılı bir gönüllü geri dönüşün sağlanabilmesi için menşe devlette gereken şartların oluşup oluşmadığının çok iyi tespit edilmesi gerekir. Bu şartların gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti için menşe devlet ve ev sahibi devlet yanında BMMYK gibi devlet dışı kurumlar veya üçüncü devletlerin varlığı oldukça önemlidir. Bunun için menşe devlet, ev sahibi devlet ve üçüncü bir devlet veya kurumun temsilcilerinden oluşan komisyonun incelemeleriyle yapılacak bir ön hazırlık sonrası geri dönüşün tarihteki örneklerinde de görüldüğü gibi, başarılı olma ihtimali yüksektir.

Gönüllü geri dönüş kitleler halinde olabileceği gibi bireysel de olabilir. Her iki ihtimalde de ev sahibi devlet desteği gerekli ve önemlidir. Ancak bu destek aşamasında dahi geri gönderme yasağının ihlal edilmemesine her aşamada dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Alexandra Fielden, *New Issues in Refugee Research, Local Integration: An Under-Reporter Solution to Protracted Refugee Situations*, Cenevre, BMMYK Yayınları, 2008.
- Ann Vibeke Egli, *Mass Refugee Influx and the Limits of Public International Law*, Hollanda, Martinus Nijhoff Publishers, 2002.
- Anneke Smit, *The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons*, Birleşik Krallık, Routledge Yayınevi, 2012.
- Aslı Bayata Canyaş, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelemesi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, C.5, S.1, ss.73-90.
- Barry N. Stein, “Durable Solutions for Developing Country Refugees”, *International Migration Review Special Issue. Refugees: Issues and Directions*, 1986, C.20, S.2, ss.264-282.
- Berrak Çeçen, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma Süreçlerinde Değişen Yasal Düzenlemelerin Rolü” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, C.29, S.2, ss.265-282.
- Cansu Kaya, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon*, İstanbul, Oniki Levha Yayınevi, 2017.
- Doğa Elçin, “Türkiye’de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi ile Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2016, S.124, ss.9-80.
- Elif Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2012, C.8, S.30, ss.25-58.
- Elif Uzun, “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK’nın Yapısı”, *Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri, Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, C.2, S.2, ss.60-85.
- Gil Loescher, *UNCHR at Fifty: Refugee Protection and World Politics*, New York, Routledge Yayınevi, 2003.
- Gökhan Taneri, *Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi*, Ankara, Bilge Yayınevi, 2012.
- Guy S. Goodwin-Gill/Jane McAdam, *The Refugee in International Law*, 3. Baskı, New York, Oxford Yayınevi, 2007.
- Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2013, S.108, ss.211-258.

- Işıl Özkan, *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2013.
- James C. Hathaway, *The Refugees Under International Law*, New York, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kemal Kirişçi, *Türkiye "Coğrafi Sınırlama"yı Kaldırıyor mu?*, Ankara, Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, 1996.
- Mesut Aygün, "Vatandaş veya İmtiyazlı Yabancı Olma Yönünde Kabul Edilen Düzenlemelere Sığınmacılar Açısından Eleştirel Bir Bakış: Uzun Dönem İkamet İzni, Turkuaz Kart Sahipliği ve Vatandaşlık Hakkı Çerçevesinde", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2018, C.37, S.2, ss.167-194.
- Nasih Sarp Ergüven/Beyza Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013, C.62, S.4, ss.1007-1061.
- Neslihan Özkerim Güner, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2016, C.2, S.2, ss.212-241.
- Neva Övünç Öztürk, "Geçici Korumanın Uluslararası Koruma Rejimine Uyumu Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017, C.66, S.1, ss.201-263.
- Neva Övünç Öztürk, *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015.
- Nuray Ekşi, "Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar ve Geçici Korumanın Sona Ermesi" *İstanbul Barosu Dergisi*, 2014, C.88, S.6, ss.65-89.
- Nuray Ekşi, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller", *İstanbul Barosu Dergisi*, 2008, C.82, S.6, ss.2801-2838.
- Nuray Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınevi, 2016.
- Peter Gatrell, *The Making of the Modern Refugee*, Birleşik Krallık, Oxford Yayınevi, 2013.
- Sema Erder, "Türkiye'de Değişen Siyasal Konjonktür, Değişen Göç ve İskan Politikaları", *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023*, (Ed.: A. İçduygu, S. Erder/Ö. F. Gençkaya). İstanbul, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014.
- UNHCR, *The Politics and Practice of Refugee Protection*, 2. Baskı, (Ed: G. Loescher/A. Betts/J. Milner), New York, Routledge Yayınları, 2012.
- Vahit Doğan, *Türk Yabancılar Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2018.
- Yücel Acer/İbrahim Kaya/Mahir Gümüş, *Türkiye'nin İltica Stratejisi*, Ankara, USAK Yayınları, 2010.

İnternet Kaynakları

- Amnesty International, *Great Lakes Region: Still Need of Protection: Repatriation, Refoulement and the Safety of Refugees and the Internally Displaced*, Doc. No. AFR/02/07/97, s.2. 1997, Belgeye şu siteden ulaşılabilir: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr02/007/1997/en/>, E.T.: 04.08.2019.
- BM Genel Kurulu, BMMYK Tüzüğü A/RES/428(V), 1950, <https://www.unhcr.org/4d944e589.pdf>, E.T.: 04.08.2019.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr>, E.T.: 03.08.2019.
- Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof, OJ L.212/12, 07.08.2001. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:212:0012:0023:EN:PDF>, E.T.: 29.07.2019.
- Office of the UNHCR, *An Introduction to International Protection Protecting Persons of Concern to UNHCR Self-Study Module 1*, Cenevre, UNHCR, 2005a, <https://www.unhcr.org/publications/legal/3ae6bd5a0/self-study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons.html>, E.T.: 04.08.2019.
- Türk Kızılayı Göç ve İstatistik Raporu, 2016, s.19, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/49523293_goc-istatistik-raporu-kasim-2016.pdf, E.T.: 03.08.2019.
- UNHCR Guidelines on Temporary Protection and Stay Arrangements, 2014, <https://www.unhcr.org/protection/expert/5304b71c9/guidelines-temporary-protection-stay-arrangements.html>, E.T.: 29.07.2019.
- UNHCR, *Executive Committee Conclusion No.104 on Local Integration, Report of the 56th Session*, A/AC, 96/1021, 2005b, Karara şuradan ulaşılabilir: <https://www.unhcr.org/excom/exconc/4357a91b2/conclusion-local-integration.html>, E.T.: 31.07.2019.
- UNHCR, *Handbook for Self-Reliance*, Cenevre, UNHCR, 2005c, s.1. <https://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf>, E.T.: 02.08.2019.